

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МИКОЛАЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ЕКОНОМІКИ ТА УПРАВЛІННЯ
Обліково-фінансовий факультет
Кафедра економічної теорії і суспільних наук

ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО

плани практичних занять, ключові поняття, питання для контролю і самоконтролю, творчі завдання, вправи, тести для здобувачів вищої освіти за початковим рівнем (коротким циклом) вищої освіти ОПП «Туризм» спеціальності 242 «Туризм і рекреація» денної форми здобуття вищої освіти

Миколаїв
2023

УДК 321(075)
Г87

Друкується за рішенням науково-методичної комісії обліково-фінансового факультету Миколаївського національного аграрного університету протокол № 9 від «14» квітня 2023 р.

Укладачі:

Борко Т. М. – кандидат педагогічних наук, доцент кафедри економічної теорії і суспільних наук Миколаївського національного аграрного університету

Рецензенти:

Чорна В. О. – доцент, доцент кафедри соціології та політології Чорноморського національного університету імені Петра Могили

Потриваєва Н. В. – доктор економічних наук, професор кафедри обліку і оподаткування Миколаївського національного аграрного університету

Г87 **Громадянське** суспільство : плани практичних занять, ключові поняття, питання для контролю і самоконтролю, творчі завдання, вправи, тести для здобувачів вищої освіти за початковим рівнем (коротким циклом) вищої освіти ОПП «Туризм» спеціальності 242 «Туризм і рекреація» денної форми здобуття вищої освіти / уклад. Т. М. Борко. Миколаїв : МНАУ, 2023. 27 с.

УДК 321(075)

© Миколаївський національний аграрний університет, 2023

ЗМІСТ

Вступ	4
Структурно-модульна схема вивчення дисципліни	6
Змістовий модуль 1. Сутність громадянського суспільства	7
План ПЗ 1. Тема 1. Суспільство як система, що саморозвивається. Сутність громадянського суспільства, його структура, ознаки та функції..	7
Змістовий модуль 2. Інститути громадянського суспільства	8
План ПЗ 2. Тема 4. Багатоукладна ринкова економіка і приватна власність – матеріальна основа громадянського суспільства	8
План ПЗ 3. Тема 5. Розвиток середнього класу й забезпечення соціальної стабільності – необхідні засади громадянського суспільства ...	11
План ПЗ 4. Тема 6. Демократія та її роль в утвердженні механізмів функціонування громадянського суспільства	13
План ПЗ 5. Тема 12. Толерантність як ціннісне підґрунтя системи соціальних відносин у громадянському суспільстві	15
Змістовий модуль 3. Громадянське суспільство. Держава. Особистість	18
План ПЗ 6. Тема 13. Держава як політично організоване суспільство	18
План ПЗ 7. Тема 14. Правова держава і громадянське суспільство	21
Розподіл балів та шкала оцінювання	23
Список рекомендованих джерел	24

ВСТУП

Громадянське суспільство постає як сфера самореалізації людських інтересів і потреб, яка є вільною від безпосереднього втручання з боку держави і яка об'єднує та виражає інтереси самих громадян, їх устремління, окреслює простір їхньої свободи та межі приватності. В ідеї громадянського суспільства втілюється гуманістичне гасло, під яким організується і відбувається сучасне цивілізоване життя: «Держава для суспільства, а не суспільство для держави».

Предметом дисципліни є громадянське суспільство як сфера, вільна від безпосереднього втручання і регулювання ззовні, в якій індивіди, об'єднуючись між собою і взаємодіючи з державою і органами місцевого самоврядування, на засадах самодіяльності реалізують свої інтереси і потреби.

Одним із пріоритетних завдань курсу «Громадянське суспільство» є увага до визначення передумов формування громадянського суспільства, ознайомлення з його структурою, фіксація характерних ознак, усвідомлення ролі і значення необхідного для нього економічного підґрунтя, політичних засад, ідейно-духовного фундаменту, розуміння змісту і напрямів діяльності різноманітних інститутів громадянського суспільства, принципів взаємодії громадянського суспільства, його інститутів з державою, органами влади та місцевого самоврядування.

Мета дисципліни: формування громадянської культури мислення та поведінки в суспільному середовищі, вміння критично аналізувати явища соціально-політичного життя та самостійно окреслювати принципи, засади та межі, у відповідності до яких можливе соціоконструктивне за характером і спрямованістю розгортання активності при реалізації індивідом та в об'єднанні з іншими індивідами різноманітних інтересів і потреб.

Основними завданнями, що мають бути вирішені у процесі викладання дисципліни, є:

- ознайомити здобувачів вищої освіти із напрацюваннями світової думки щодо громадянського суспільства та дати виклад основних концепцій в їх поліфонічному та плюралістичному звучанні;

- розвивати у здобувачів вищої освіти навички самостійного аналітичного підходу до суспільних явищ і політико-владних феноменів, при осмисленні ними особливостей соціальної активності в публічній і приватній сферах життя;

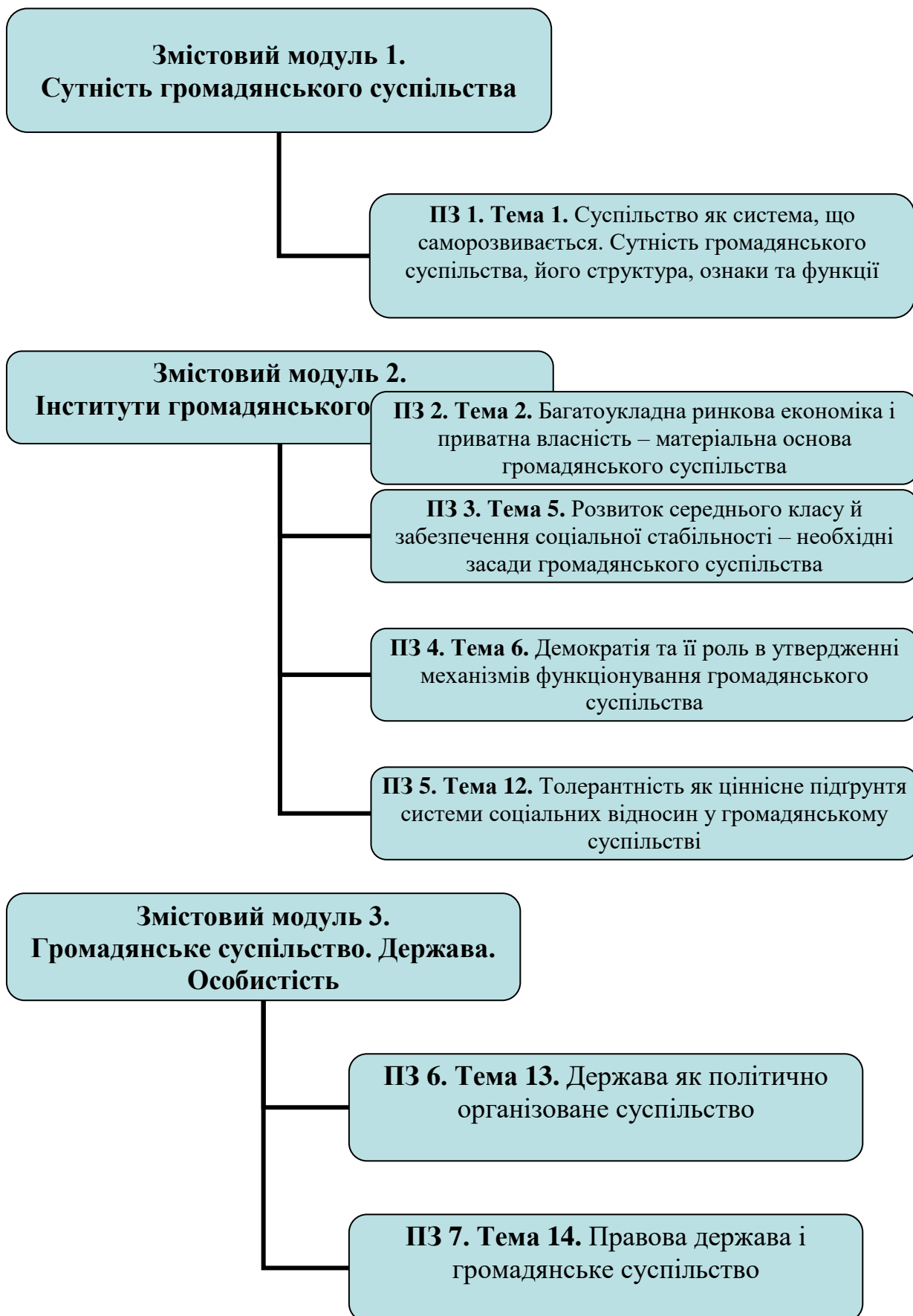
- озброювати здобувачів вищої освіти основними вимогами, принципами та уявленнями сучасного наукового дискурсу стосовно взаємодії держави з інститутами громадянського суспільства, при реалізації громадянами їх потреб та інтересів.

Результати навчання:

Вивчивши курс здобувач вищої освіти повинен *знати*:

- загальнотеоретичні положення, що характеризують сутність, функціонування і розвиток громадянського суспільства;
  - принципи і умови функціонування громадянського суспільства;
  - понятійно-категоріальний апарат;
  - історичну еволюцію та етапи становлення громадянського суспільства;
  - правові засади створення громадських організацій як невід'ємного атрибуту громадянського суспільства;
  - офіційний перелік документів, необхідний для легалізації (офіційного визнання) об'єднання громадян, реквізити статутного документу об'єднання громадян;
  - закономірності розвитку громадянського суспільства в Україні.
- Вивчивши курс здобувач вищої освіти повинен *вміти*:
- вільно орієнтуватися у теоретичному матеріалі курсу;
  - оперувати основними поняттями та категоріями курсу «Громадянське суспільство»;
  - пояснити як співвідноситься розвиток громадянського суспільства і демократії;
  - опираючись на законодавчу базу, оформити статутний документ (положення) ще не легалізованої громадської організації.

СТРУКТУРНО-МОДУЛЬНА СХЕМА ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 1. СУТНІСТЬ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

План ПЗ № 1. Тема 1. Суспільство як система, що саморозвивається. Сутність громадянського суспільства, його структура, ознаки та функції (2 год.)

1. Поняття соціальної системи
2. Проблема походження суспільства та рушійні сили його розвитку

Зміст сфер суспільного життя.

3. Діяльність як спосіб відтворення та існування соціального.
4. Поняття громадянського суспільства, його ознаки та структура.
5. Функції громадянського суспільства.

Ключові слова: концепція суспільної системи, походження суспільства, рушійні сили його розвитку, сфери суспільного життя, діяльність.

Питання для контролю та самоконтролю

1. Які питання входять до предмету курсу «Громадянське суспільство»?
2. Подайте визначення поняттю «громадянське суспільство».
3. З якими політологічними дисциплінами має зв'язки курс «Громадянське суспільство»?
4. Які зарубіжні вчені досліджували питання, що відносяться до предмету курсу?
5. Хто з вітчизняних дослідників розробляв питання, віднесені до предмету курсу?

Вправи

Заповнити пропущені слова.

1. Держава, громадянське суспільство, а також моделі та відповідні механізми та процедури їх взаємодії становлять _____ курсу «Громадянське суспільство».
2. Розкриття специфіки формування механізму взаємодії інститутів громадянського суспільства і держави в світі та в сучасній Україні – _____ курсу «Громадянське суспільство».

Тестові завдання

1. До завдань курсу «Громадянське суспільство» не відносять:
  - a) аналіз розвитку поняття громадянського суспільства; характеристика сучасного стану теорії щодо громадянського суспільства;
  - b) розкриття механізму взаємодії інститутів держави та громадянського суспільства;

- c) дослідження наукового дискурсу з питання сутності політичної еліти та лідерства;
  - d) розгляд ролі партій як сполучної ланки між громадянським суспільством і державою.
2. До методів навчальної дисципліни «Громадянське суспільство» відносять:
- a) історичний, порівняльний, гносеологічний;
  - b) емпіричний, математичний, соціологічний;
  - c) аналіз, синтез, індукція, дедукція;
  - d) контент-аналіз, івент-аналіз, картографічний.
3. Хто з науковців ХХ ст. висунув поняття «публічності» (громадськості)?
- a) Е. Внук-Липинський;
  - b) Ю. Хабермас;
  - c) С. Хантінгтон;
  - d) М. Ховард.
4. Хто з перерахованих нижче дослідників є представником ціннісного підходу до розуміння сутності громадянського суспільства?
- a) Дж. Александер;
  - b) Ю. Хабермас;
  - c) Б. Хайнц;
  - d) М. Ховард.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 2. ІНСТИТУТИ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА.

План ПЗ № 2. Тема 4. Багатоукладна ринкова економіка і приватна власність як матеріальна основа громадянського суспільства (2 год.)

1. Сутність, основні риси та переваги ринкової економіки.
2. Приватна власність: поняття, особливості, нормативно-правові засади захисту та функціонування.
3. Право на власність як одне з фундаментальних природних прав людини.

Ключові слова: ринкова економіка, власність, приватна власність, нормативно-правові основи захисту та функціонування, право власності, природні права людини.

Питання для контролю та самоконтролю

1. Дайте визначення громадянського суспільства.
2. Назвіть причини виникнення громадянського суспільства.

3. Перерахуйте ознаки громадянського суспільства.
4. Назвіть структурні елементи громадянського суспільства за інституційним підходом.
5. Вкажіть елементи структури громадянського суспільства з точки зору трьохсекторної теорії (горизонтальний та вертикальний зріз).
6. Розкрийте структуру громадянського суспільства з позицій системного підходу.
7. Що входить до соціальної структури громадянського суспільства?

Вправи

Заповнити пропущені слова.

1. Головною діючою особою у громадянському суспільстві виступає _____.
2. Суспільство з розвиненими економічними, правовими та політичними відносинами між його членами, незалежне від держави, але таке, що взаємодіє з нею – це _____.
3. Ідея громадянського суспільства лежить в основі _____ політичного режиму.

Тестові завдання

1. Сферу діяльності, пов'язану з розподілом, обміном економічного продукту, його рух від виробників до споживачів, називають ...
  - a) ринкова інфраструктура;
  - b) ринкове господарство;
  - c) сфера обігу;
  - d) немає правильної відповіді.
2. Історії суспільного розвитку відомі три типи організації економіки: ...
  - a) проста, складна, ринкова системи;
  - b) проста, командна, ринкова системи;
  - c) проста, згуртована, ринкова системи;
  - d) всі варіанти неправильні.
3. ... – це сукупність відносин між суб'єктами господарювання з приводу привласнення засобів виробництва і його результатів.
  - a) власність;
  - b) привласнення;
  - c) відчуження;
  - d) всі варіанти неправильні.
4. ... – це сукупність ринкових установ: бірж, банків, інвестиційних фондів, страхових компаній, структур оптової й роздрібною торгівлі.
  - a) ринкова інфраструктура;
  - b) ринкове господарство;

- c) сфера обігу;
- d) немає правильної відповіді.

5. У сучасній науковій, навчальній літературі, в політичних й законодавчих документах поняття «риннок», «ринкове господарство», «ринкова економіка» вживаються як ...

- a) протилежні;
- b) полярні;
- c) однозначні;
- d) немає правильної відповіді.

6. ... – це позбавлення суб'єкта права на володіння, користування і розпорядження тим чи іншим об'єктом власності.

- a) власність;
- b) привласнення;
- c) відчуження;
- d) всі варіанти неправильні.

7. ... – це структура, у межах якого відтворюються й панують відносини та зв'язки товарного виробництва.

- a) товарний обіг;
- b) ринкове господарство;
- c) ринкова інфраструктура;
- d) немає правильної відповіді.

8. ... – це сукупність узаконених державою прав та норм економічних взаємовідносин фізичних і юридичних осіб, які складаються між ними з приводу привласнення й використання об'єктів власності.

- a) приватна власність;
- b) право власності;
- c) партнерська власність;
- d) всі варіанти неправильні.

9. ... – це обмін продуктів праці за посередництвом грошей у формі купівлі-продажу.

- a) ринкова інфраструктура;
- b) ринкове господарство;
- c) товарний обіг;
- d) немає правильної відповіді.

10. ... – це процес, що виникає у результаті поєднання об'єкта і суб'єкта привласнення, тобто це конкретно-суспільний спосіб оволодіння річчю.

- a) власність;
- b) привласнення;

- c) відчуження;
- d) всі варіанти неправильні.

План ПЗ № 3. Тема 5. Розвиток середнього класу й забезпечення соціальної стабільності – необхідні засади громадянського суспільства (2 год.)

1. Соціально-класова структура суспільства і критерії його стратифікації.
2. Середній клас: поняття, ознаки, роль і значення в соціально-економічному розвитку.
3. Соціальна стабільність та її роль у розбудові громадянського суспільства.

Ключові слова: соціально-класова структура суспільства, критерії стратифікації, середній клас, соціальна стабільність.

Питання для контролю та самоконтролю

1. Дайте визначення середнього класу суспільства.
2. Назвіть причини появи концепції середнього класу суспільства.
3. Назвіть причини та передумови виникнення середнього класу суспільства.
4. Перерахуйте основні групи акторів середнього класу суспільства.
5. Назвіть умови формування транснаціональних ідентичностей, що є передумовою появу середнього класу суспільства.

Вправи

Заповнити пропущені слова та словосполучення.

1. До представників середнього класу відносять _____ прошарок людей – власників нерухомості, земельних ділянок, акцій, дрібних і середніх підприємців, фермерів, науково-технічну, військову та гуманітарну інтелігенцію, висококваліфікованих робітників.
2. В країнах із соціально зорієнтованою економікою до середнього класу належать навіть так звані “_____” – пенсіонери, інваліди, багатодітні та неповні сім’ї.
3. Ідея середнього класу суспільства має свої корені в концепціях _____.

Тестові завдання

1. Соціальну стратифікацію було створено на початку ...
  - a) 60-х років XX ст.;
  - b) 50-х років XX ст.;
  - c) 40-х років XX ст.;
  - d) немає правильної відповіді.

2. В історії соціології існувало і існує декілька підходів до пояснення причин соціальної стратифікації – І підхід запропонував ...
- a) П. Сорокін;
  - b) Р. Дарендорф;
  - c) М. Вебер;
  - d) всі варіанти неправильні.
3. ... – сукупність індивідів, об'єднаних на основі будь-яких приватних інтересів, зайнятих економічно і соціально рівноцінними видами праці.
- a) соціальні верстви;
  - b) соціальні класи;
  - c) соціальні групи;
  - d) всі варіанти неправильні.
4. Існує ... різновиди стратифікації.
- a) два;
  - b) три;
  - c) чотири;
  - d) немає правильної відповіді.
5. Термін «стратифікація» походить від лат. слова *stratum* ...
- a) «гірська порода»;
  - b) «пласт»;
  - c) «прошарок»;
  - d) немає правильної відповіді.
6. Теорію соціальної стратифікації створили американські вчені ...
- a) А. Турен і М. Вебер;
  - b) П. Сорокін і Р. Мертон;
  - c) Т. Парсонс і Р. Мертон;
  - d) всі варіанти неправильні.
7. ... – включає спільності, які утворюються на основі соціальнодемографічних ознак.
- a) соціально-територіальна структура;
  - b) соціально-демографічна структура;
  - c) соціально-професійна структура;
  - d) немає правильної відповіді.
8. П. Сорокін виділив три основні види критеріїв стратифікації ...
- a) економічні, універсальні та професійні;
  - b) економічні, політичні та професійні;
  - c) економічні, соціальні та професійні;

d) всі варіанти неправильні.

9. В історії соціології існувало і існує декілька підходів до пояснення причин соціальної стратифікації – IV підхід запропонував ...

- a) М. Вебер;
- b) Р. Дарендорф;
- c) А. Турен;
- d) всі варіанти неправильні.

10. ... – великі соціальні групи, які розрізняються по їх ролі в усіх сферах життєдіяльності суспільства, які формуються та функціонують на основі докорінних соціальних інтересів.

- a) соціальні групи;
- b) соціальні класи;
- c) соціальні верстви;
- d) всі варіанти неправильні.

План ПЗ № 4 Тема 6. Демократія та її роль в утвердженні механізмів функціонування громадянського суспільства (2 год.)

- 1. Політичний режим: його сутність та типологія
- 2. Базові принципи та моральні переваги демократії.
- 3. Громадянська позиція і дотримання прав людини в умовах демократії.

Ключові слова: політичний режим, тоталітаризм, авторитаризм, основні принципи та моральні переваги демократії, громадянська позиція, громадська позиція, права людини.

Питання для контролю та самоконтролю

- 1. Дайте визначення демократії.
- 2. Назвіть принципи демократії.
- 3. Хто є автором терміну «держава»?
- 4. Хто із видатних американських політологів розробив систему стримувань та противаг?
- 5. Чи вірні наступні судження про правову державу?
  - I. Тільки правова держава проголошує найвищою цінністю права і свободи людини.
  - II. Тільки в правовій державі здійснюється правоохоронна діяльність.
- 6. Чи правильні наступні судження про демократію?
  - I. Демократія – це форма правління, яка дає кожній людині право бути своїм власним гнобителем. (Джеймс Рассел Ловелл).
  - II. Демократія може існувати тільки в невеликому куточку землі. (Вольтер).

III. Демократія – це такий пристрій, який гарантує, що нами будуть керувати не краще, ніж ми того заслуговуємо. (Бернард Шоу).

Вправи

Заповнити пропущені слова та словосполучення.

1. В давньоримському судженні: «Не цар – закон, а закон – цар» висловлені ідеї _____ держави.

2. _____ надав терміну «правова держава» філософського обґрунтування.

3. Теорію поділу влади на три гілки розробив _____.

Тестові завдання

1. ... є держава, що має законодавчі та виконавчі функції влади, встановлює і підтримує в суспільстві порядок, вигідний можновладцям.

- a) ідеологічною основою;
- b) економічною основою;
- c) політичною основою;
- d) немає правильної відповіді.

2. Термін «ідеальний тип» політичного режиму ввів ...

- a) П. Сорокін;
- b) М. Вебер;
- c) Р. Дарендорф;
- d) всі варіанти неправильні.

3. ... – система засобів та методів здійснення політичної влади, форма взаємодії державно-владних структур та населення.

- a) політичний режим;
- b) політична партія;
- c) політична система;
- d) всі варіанти неправильні.

4. Сучасні політичні режими поділяються на два великих типи ...

- a) демократичні та антидемократичні;
- b) легітимні та антилегітимні;
- c) тоталітарні та антитоталітарні;
- d) немає правильної відповіді.

5. ... має місце тоді, коли забезпечена найповніша участь громадян певної держави в управлінні державними справами.

- a) непряма демократія;
- b) опосередкована демократія;
- c) пряма демократія;
- d) немає правильної відповіді.

6. Демократія, як влада народу, виникла у ...
- a) Стародавньому Римі;
  - b) Стародавньому Єгипті;
  - c) Давній Греції;
  - d) всі варіанти неправильні.
7. ... виступає власність на основні засоби виробництва в різноманітних формах.
- a) політичною основою;
  - b) економічною основою;
  - c) ідеологічною основою;
  - d) немає правильної відповіді.
8. ... – це повновладдя народу.
- a) суверенітет верховний;
  - b) суверенітет народний;
  - c) суверенітет національний;
  - d) всі варіанти неправильні.
9. ... є ідеологія панівного класу, політичної еліти, що утверджує у свідомості людей думку про доцільність саме існуючого суспільного устрою.
- a) політичною основою;
  - b) економічною основою;
  - c) ідеологічною основою;
  - d) немає правильної відповіді.
10. ... є ядром теорій демократії, що ґрунтуються на ліберальних, плюралістичних та інших теоріях.
- a) опосередкована демократія;
  - b) представницька демократія;
  - c) пряма демократія;
  - d) всі варіанти неправильні.

План ПЗ № 5. Тема 12. Толерантність як ціннісне підґрунтя системи соціальних відносин в громадянському суспільстві (2 год.)

1. Поняття толерантності, її необхідність, цілі, зміст та соціальні функції.
2. Демократія і толерантність.
3. Роль толерантності у погодженні суперечливих інтересів у багатоскладовому суспільстві (А. Лейпхард) і в підтриманні його цілісності.
4. Соціо- та людино творчий потенціал толерантності як гуманістичної цінності.

Ключові слова: толерантність, необхідність, цілі, зміст та соціальні функції толерантності, альтернативні шляхи розвитку, учасницький тип політичної культури, спільне благо, багатогранне суспільство, права людини та повага до гідності людини.

Питання для контролю та самоконтролю

1. Охарактеризуйте напрямки підвищення толерантності у сфері державного управління в українському суспільстві.
2. Проаналізуйте співпрацю України з міжнародними та громадськими організаціями у толерантизації міжетнічних стосунків.
3. Охарактеризуйте ідеї толерантності та міжетнічного розуміння в сучасному суспільстві.
4. Чи існує толерантність в Україні?

Творчі завдання

Підготувати доповідь (3-4 ст. друк. тексту із зазначеним списком використаних джерел) та презентацію за обраною темою:

1. Толерантність як ознака високого духовного розвитку суспільства
2. Тлумачення толерантності.
3. Проблема толерантності в структурі наукового мислення.
4. Ключові положення «Декларації принципів толерантності» (Париж, 1995 р.).
5. Види толерантності.
6. Типологізація толерантності за соціальними сферами її буття.
7. Типи толерантності.
8. Принципи толерантності.
9. Змістовні види толерантності.
10. Філософський аспект поняття толерантності.
11. Загальнопедагогічний контекст толерантності.
12. Політичний контекст толерантності.
13. Соціологічний аспект толерантності.
14. Поява поняття «толерантність».

Тестові завдання

1. Толерантність – це:
  - a) термін, що означає терпимість до іншого світогляду;
  - b) стереотипи;
  - c) терпимість;
  - d) поблажливість.
2. Поява поняття «толерантність» пов'язано з:
  - a) чужою культурою;
  - b) епохою релігійних війн;
  - c) суперечками між поколіннями;

- d) національними традиціями.
3. Поняття «толерантність» стало міжнародним терміном:
- a) XVI -XVII ст.;
  - b) 2010 року;
  - c) у XIX ст.;
  - d) 16 листопада 1995 р.
4. Міжнародний день толерантності відзначається:
- a) 16 листопада;
  - b) 23 квітня;
  - c) 9 листопада;
  - d) 23 листопада.
5. Декларацію принципів толерантності прийнято:
- a) в Україні 28 липня 1991 р.;
  - b) у Парижі 16 листопада 1995 р.;
  - c) у Франції в епоху Просвітництва;
  - d) при королі Людовіку XVII.
6. Метою толерантності є:
- a) уміти враховувати настрої оточуючих;
  - b) зберігати свої власні принципи;
  - c) підкорятися обставинам;
  - d) виховання готовності до конструктивної взаємодії з людьми та групами людей незалежно від їхньої національної, соціальної приналежності, способу мислення та поведінки, світосприйняття та поглядів.
7. Типологізація толерантності за соціальними сферами її буття:
- a) міжнаціональна, релігійна, расова та ін.;
  - b) прихована;
  - c) ціннісна;
  - d) інтолерантна.
8. Види толерантності:
- a) міжособова;
  - b) міжгрупова;
  - c) суспільно-політична;
  - d) протекціоністська, ціннісна.
9. Типи толерантності:
- a) повага до іншого, якого я не розумію і з яким я не взаємодію;
  - b) дотримання неупередженого законодавства;

- c) надання кожній людині можливостей для економічного і соціального розвитку без будь-якої дискримінації;
- d) здатність тривалий час терпіти несприятливі впливи.

10. Принципи толерантності:

- a) дотримання адміністративних норм;
- b) розробка законодавства, здатного забезпечити в суспільстві рівноправні підходи і рівність можливостей для всіх груп і окремих людей;
- c) взаємодія спільнот на основі терпимості до будь-якої інакшості;
- d) особистий, державний, соціальний.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ 3. ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО. ДЕРЖАВА. ОСОБИСТІТЬ

План ПЗ № 6. Тема 13. Держава як політично організоване суспільство (2 год.)

1. Походження держави, її сутність, функції, взаємозв'язок з інститутами громадянського суспільства.
2. Політика і державна влада. Теорія поділу влади.
3. Система виконавчої влади і місцевого самоврядування.
4. Судова система та її роль в утвердженні та функціонуванні правової держави і дотриманні демократичних засад суспільства.

Ключові слова: концепції походження держави, зовнішні та внутрішні функції держави, інститути громадянського суспільства, політики та влади, теорія поділу влади, виконавча влада, місцеве самоврядування, легітимність влади, демократичні принципи суспільства.

Питання для контролю та самоконтролю

1. Назвіть найбільш важливі процедури взаємодії держави та громадянського суспільства.
2. Перерахуйте державні та недержавні інституційні структури, що забезпечують взаємодію держави та громадянського суспільства.
3. Назвіть можливі шляхи оптимізації взаємодії держави з інститутами громадянського суспільства.
4. Який інститут громадянського суспільства виконує функцію посередника між ним та державою? Яким чином?
5. На яких принципах має будуватись залучення громадян до участі в прийнятті державних рішень?

Вправи

Заповнити пропущені слова та словосполучення.

1. Держава, яка, маючи за економічну основу соціально орієнтоване ринкове господарство, створює всі можливі умови для реалізації

економічних, соціальних і культурних прав людини, для самостійного забезпечення ініціативною та соціально відповідальною особою необхідного рівня матеріального добробуту собі та членам своєї сім'ї; гарантує кожному прожитковий мінімум задля гідного людини існування й сприяє зміцненню соціальної злагоди в суспільстві – це _____ держава.

2. Форма соціальної взаємодії різноманітних державних інститутів та структур громадянського суспільства, яка дозволяє їм вільно виражати свої інтереси і знаходити цивілізовані способи їх гармонізації та реалізації – це _____.

Тестові завдання

1. Форма держави – це :
  - a) це специфічна політична організація суспільства;
  - b) правова конструкція;
  - c) виникнення органів влади;
  - d) вища державна влада.

2. Форма державного правління – це:
  - a) верховенство права;
  - b) спосіб організації верховної влади, який визначає систему її найвищих органів, порядок їх формування і особливості розподілу повноважень між ними, а також взаємовідносини з населенням держав;
  - c) загальнонаціональний представницький орган влади;
  - d) конвергенція політичних систем.

3. Форма державного устрою – це:
  - a) імперія;
  - b) федерація;
  - c) конфедерація;
  - d) національна й адміністративно-територіальна будівля держави, що розкриває характер взаємин між його складовими частинами, між центральними місцевими органами державного керування, влади.

4. Автономія держави – це:
  - a) самоврядування певної частини держави, здійснюване на основі загальнодержавних законів чи конституції;
  - b) позбавлення повноцінного державного суверенітету;
  - c) суверенітет держави;
  - d) автономна республіка.

5. Функціями держави є:
  - a) ефективне забезпечення соціальних складових держави;
  - b) основні напрями і сторони діяльності держави, що виражають її сутність та соціальне призначення;

- c) соціальне призначення;
- d) базові категорії теорії держави.

6. Державний суверенітет:

- a) територіальна цілісність;
- b) верховенство державної влади;
- c) конституціоналізм;
- d) верховенство державної влади всередині країни та її незалежність і рівноправність у зовнішньополітичній сфері.

7. Референдум – це :

- a) форма прийняття громадянами країни рішень, що стосуються конституційних, законодавчих, внутрішньополітичних чи зовнішньополітичних питань;
- b) право голосу на виборах;
- c) законопроект;
- d) правова експертиза проєктів нормативних актів.

8. Народовладдя – це :

- a) природна демократія;
- b) Всеукраїнські та місцеві референдуми;
- c) представницька демократія;
- d) належність усієї повноти влади в межах території держави народові та здійснення ним цієї влади як безпосередньо, так і через своїх представників у органах державної влади та органах місцевого самоврядування.

9. До загальних ознак держави належать:

- a) територія, населення, наявність публічної влади, суверенітет, здатність видавати закони;
- b) наявність податкової системи;
- c) створення органів світового співтовариства;
- d) монопольні права держави та її громадян.

10. Конфедерація – це:

- a) федерація в цілому;
- b) суб'єкти федерації;
- c) сучасні державні (політичні) режими;
- d) тимчасовий союз суверенних держав, які об'єдналися для досягнення певних цілей і спільно здійснюють низку напрямків державної діяльності (оборона країни, зовнішня торгівля, митна справа, грошово-кредитна система тощо) при збереженні в інших питаннях повної самостійності.

План ПЗ № 7. Тема 14. Правова держава і громадянське суспільство (2 год.)

1. Поняття, ознаки та принципи функціонування правової держави.
2. Взаємозв'язок розвитку громадянського суспільства із зміцненням правового характеру держави.
3. ПРООН «Місцевий розвиток орієнтований на громаду».
4. Волонтерський рух і благодійництво в сучасній Україні.
5. Екологічна діяльність в сучасних умовах та участь молоді в ній.

Ключові слова: правова держава, громадянське суспільство, законність, легітимність, правовий нігілізм.

Питання для контролю та самоконтролю

1. Дайте визначення правової держави.
2. Назвіть принципи правової держави.
3. Хто є автором терміну «держава»?
4. Хто із видатних американських політологів розробив систему стримувань та противаг?
  - I. Тільки правова держава проголошує найвищою цінністю права і свободи людини.
  - II. Тільки в правовій державі здійснюється правоохоронна діяльність.
6. Чи вірні наступні судження про правову державу?
  - I. Для правової держави обов'язковим є дотримання принципу поділу влади.
  - II. Правовою може бути держава як з республіканською формою правління, так і з монархічною.

Творчі завдання

I. Підготувати доповідь (3-4 ст. друк. тексту із зазначеним списком використаних джерел) та презентацію за обраною темою:

1. Політичні системи світу.
2. Правова сутність та характерні ознаки правової держави.

II. Записати в конспект ключові поняття та терміни даної теми.

Вправи

Заповнити пропущені слова та словосполучення.

1. В давньоримському судженні: «Не цар – закон, а закон – цар» висловлені ідеї _____ держави.
2. _____ надав терміну «правова держава» філософського обґрунтування.
3. Теорію поділу влади на три гілки розробив _____.

Тестові завдання

1. Виключною ознакою правової держави є постулат:
  - a) джерелом закону є верховна влада, сама ж вона стоїть вище закону;
  - b) всі державні, посадові особи, громадські об'єднання, громадяни у своїй діяльності зобов'язані підкорятися вимогам закону;
  - c) прийняття законів повинно здійснюватися представницькими законодавчими органами;
  - d) прийняті закони обов'язково повинні бути опубліковані в засобах масової інформації.

2. В основі теорії правової держави лежить прагнення:
  - a) розподілу влади на три гілки;
  - b) визначення взаємовідносин особи і держави;
  - c) забезпечення індивідуальної свободи;
  - d) надання можливості народу контролювати державу.

3. Вкажіть ознаку правової держави:
  - a) влада вище права;
  - b) справедливість;
  - c) розподіл влади на три гілки;
  - d) верховенство церкви над державою.

4. Хто з вказаних вчених обґрунтував філософські основи правової держави?
  - a) Гегель;
  - b) Кант;
  - c) Ніцше;
  - d) Вебер.

РОЗПОДІЛ БАЛІВ, ЯКІ ОТРИМУЮТЬ ЗДОБУВАЧІ ВИЩОЇ ОСВІТИ, ТА ШКАЛА ОЦІНЮВАННЯ – ЕКЗАМЕН

Здобувачі вищої освіти, що набрали менше 36 балів до сесії не допускаються. До складання екзамену такі здобувачі вищої освіти можуть бути допущені тільки після того, як наберуть необхідну кількість балів.

Підсумковий контроль знань здійснюється шляхом складання екзамену по екзаменаційних білетах, які містять два теоретичних питання, практичні завдання або тести.

Якщо на екзамені здобувач вищої освіти отримав менше 24 балів, то він одержує загальну незадовільну оцінку.

Сума балів за всі види освітньої діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою
90 – 100	A	5 (відмінно)
82 – 89	B	4 (добре)
75 – 81	C	4 (добре)
64 – 74	D	3 (задовільно)
60 – 63	E	3 (задовільно)
35 – 59	FX	2 (незадовільно) з можливістю повторного складання
0 – 34	X	2 (незадовільно) з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Основна література

1. Громадянське суспільство: політичні та соціально-правові проблеми розвитку : моногр. / Г. Ю. Васильєв та ін. ; за ред. М. П. Требіна ; Нац. ун-т «Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого». Харків : Право, 2013. 536 с.
2. Громадянське суспільство України: політика сприяння та залучення, виклики та трансформації : аналіт. доп. / В. М. Яблонський та ін. ; за ред. О. А. Корнієвського, Ю. А. Тищенко, В. М. Яблонського. Київ : НІСД, 2019. 112 с.
3. Громадянське суспільство в Україні : сучасний стан, виклики, стратегія модернізації : монографія. У 2-х т. Т. 1. Загальнотеоретичні та конституційно-правові аспекти розвитку громадянського суспільства в Україні / за ред. Ю. С. Шемшученка, О. В. Скрипнюка. Київ : Юридична думка, 2018. 676 с.
4. Політологія : навчально-методичний посібник у схемах і таблицях / за ред. В. С. Бліхара. Львів : ПП «Арал», 2018. 540 с.
5. Томахів В. Політологія : навч. посіб. 3-е вид., доп. Тернопіль : ТНЕУ, 2018. 224 с.

2. Допоміжна література

1. Гаєвська Л. А. Феномен громадянського суспільства і його вплив на становлення державно-громадського управління освітою (теоретико-методологічний аспект) URL : <http://academy.gov.ua/ej/ej6/txts/07glatma.htm>.
2. Колодій А. Чим є і чим не є громадянське суспільство URL : <http://www.hgi.org.ua>.
3. Колісник В. Уповільнення демократичного поступу України на тлі нових викликів та дезорієнтації громадянського суспільства. *Право України*. 2019. № 11. С. 183-199.
4. Кононенко В. В., Лапшин С. А. Громадянське суспільство та держава : співвідношення в публічному управлінні. URL : <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=1713>.
5. Кресіна І., Стойко О. Громадянське суспільство. Енциклопедія цивільного права України / за ред. Я. М. Шевченко ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ : Ін Юре, 2009. 952 с.
6. Кузнєцова Н. С., Оніщенко Н. М. Роль правової ініціативи у становленні громадянського суспільства. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2018. № 1. С. 120-130.
7. Кульчицький С. В. Громадянське суспільство. URL : http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?Z21ID=&I21DBN=EIU&P21DBN=EIU&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=eiu_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=TRN=&S21COLORTERMS=0&S21STR=Gromadyanske_suspilstvo.

8. Лелюк Р. В. Концептуальні підходи до процесу взаємодії органів державної влади та громадськості. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2018. №4. С. 65-69.

9. Лотюк О. С. До проблеми розуміння функцій громадянського суспільства. URL: <http://lclaw.knu.ua/index.php/arkhiv-nomeriv/2-3-2013/item/106-do-problemy-rozuminnia-funktsii-hromadianskoho-suspilstva-lotiuk-o-s>.

10. Лук'янова М. М. Роль організацій громадянського суспільства в розвитку сільських територій. *Агросвіт*. 2020. № 11. С. 127-135.

11. Лук'янчук Г. Волонтерство – основа відповідального суспільства. *Слово Просвіти*. 2020. Ч. 50 (10-16 груд.). С. 6.

12. Лях Ю. І. Організаційно-правове забезпечення комунікаційних відносин у сфері публічного адміністрування в Україні. *Університетські наукові записки*. 2019. № 4. С. 72-81.

13. Мацюк А. Історичні витоки громадянського суспільства та ідей суспільного договору. *Публічне право*. 2018. № 3. С. 231-238.

14. Пишна Л. Г. Громадянське суспільство: поняття, ознаки, структура і принципи (цивільно-правовий аспект). URL : <https://sworld.education/simpoz4/136.pdf>.

15. Резнік О. Суб'єкти громадянських практик як підґрунтя демократичного транзиту України. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2020. № 1. С. 5-22.

16. Стерненко С. Найкращий період у нашій історії : як розвивається громадянське суспільство в Україні. *Український тиждень*. 2021. № 33/34. С. 68-69.

17. Ткачук І. Світові та національні принципи організації, функціонування та фінансування організацій громадянського суспільства. *Журнал європейської економіки*. 2019. № 3. С. 323-335.

18. Третяк С. М. Формування поняття «громадянське суспільство» в західній та українській політико-правовій думці. URL: https://www.socosvita.kiev.ua/sites/default/files/Tretyak_2002_1.pdf.

19. Яковлев П. О. Правові засади участі інститутів громадянського суспільства у забезпеченні інформаційної безпеки України. *Часопис Київського університету права*. 2019. №4. С. 142-146.

20. Яремович О. І. Вплив інститутів громадянського суспільства на правоохоронні органи держави крізь призму діяльності громадських рад. *Часопис Київського університету права*. 2021. № 2. С. 145-148.

3. Інформаційні ресурси

1. Громадська активність громадян України : загальнонац. дослідження Фонду «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва з 19 до 25 грудня 2018 р. URL: <https://dif.org.ua/article/gromadska-aktivnist-gromadyan-ukraini>.

2. Громадянське суспільство в Україні: виклики і завдання. URL: <https://dif.org.ua/article/gromadyanske-suspilstvo-v-ukraini-vikliki-i-zavdannya>.

4. Законодавчо-нормативні акти

1. Про громадські об'єднання: Закон України від 22.03.2012 р. № 4572-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text>.

2. Про добровільне об'єднання територіальних громад: Закон України від 05.02.2015 р. № 157-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/157-19>.

3. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-вр#Text>.

4. Про Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2026 роки: Указ Президента України від 27.09.2021 р. № 487/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/487/2021#Text>.

5. Про органи самоорганізації населення (ст. 14): Закон України від 11.07.2001 р. № 2625-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2625-14#Text>.

6. Про організації роботодавців, їх об'єднання, права і гарантії їх діяльності (ст. 18, 22): Закон України від 02.11.2016р. № 5026-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5026-17#Text>.

7. Про професійних творчих працівників та творчі спілки» (ст. 9): Закон України від 04.11.2018р. № 554/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/554/97-%D0%B2%D1%80#Text>.

8. Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» (ст. 21–24): Закон України від 23.05.2021р. № 1045-XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1045-14#Text>.

9. Про сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні: Указ Президента України від 26.02.2016 № 68/2016. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/682016-198054>.

10. Про схвалення Концепції розвитку громадянської освіти в Україні: Розпорядж. Каб. Міністрів України від 03.10.2018 р. № 710-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/710-2018-p#Text>.

Навчальне видання

ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО

плани практичних занять, ключові поняття, питання для контролю і самоконтролю, творчі завдання, вправи, тести

Укладач: **Борко Тетяна Миколаївна**

Технічний редактор: Т. М. Борко

Комп'ютерний набір і верстка: Т. М. Борко

Формат 60x84 1/16. Ум. друк. арк. 13,0

Тираж 100 прим. Зам. № _____

Надруковано у видавничому відділі
Миколаївського національного агарного університету
54020, м. Миколаїв, вул. Георгія Гонгадзе, 9

Свідоцтво суб'єкт видавничої справи ДК № 4490 від 20.02.2013 р.